

# Introduktion till temanummer om undervisning i förskolan

Christian Eidevald och Ingrid Engdahl

## Sammanfattning

Det pågår en förändring i styrningen av barnomsorg och förskola i de nordiska länderna. Nya begrepp definierar dess uppdrag, vilket skapar möjligheter men också utmaningar. Introduktionen till temanumret ger en beskrivning av aktuell forskning och pågående diskussion i framför allt Sverige, men också i övriga nordiska länder, om begreppen utbildning och undervisning, som en del i denna förändrade styrning. Ansvar för förskolan i Sverige flyttades i slutet av 1990-talet till utbildningsdepartementet och Skolverket, från att tidigare ha sorterats under socialdepartementet och Socialstyrelsen. Därmed kom förskolan i första hand att motiveras av barnets rätt till förskola, snarare än föräldrars rätt till barnomsorg. När en ny skollag infördes 2010 förstärktes uppdraget ytterligare i en utbildningspolitisk riktning, genom att förskolan blev en skolform som inte längre i första hand reglerades genom beskrivningar av omsorg och lek, utan med begreppen utbildning och undervisning. Denna nya styrning, med begrepp som emanerar ur skolans tradition, genomfördes utan föregående utredning av vad det skulle kunna betyda för förskolan.

I introduktionen presenteras temanumrets åtta artiklar, som är skrivna av svenska forskare med intresse för att bidra till diskussionen om hur begreppet undervisning kan tolkas och tillämpas i förskolan. Diskussionen om utbildning och undervisning i förskolan är högaktuell i Sverige, men temanumret bidrar även till pågående diskussioner i övriga nordiska länder. En sammanfattning av artiklarna ger att undervisning i förskola handlar om att skapa eller fånga ett intresse hos barn och att därifrån stötta ett lärande och en utveckling, för att ge varje barn de bästa förutsättningarna för resten av livet.

## Introduction to the special issue on teaching in early childhood education

### Abstract

There is a change in the management of childcare and especially of preschool in the Nordic countries. New concepts define its mission and create opportunities but also challenges. This introduction to the special issue provides a description of current research and ongoing discussions in mainly Sweden, but with relevance also in other Nordic countries, about the concepts of education and teaching, as a result of this change in management. The responsibility for preschools in Sweden was moved to the Ministry of Education and Research and to the Swedish National Agency for Education at the end of the 1990s, from previously being governed by the Ministry of Social Affairs and the National Board of Health and Welfare. Thus, early childhood education became primarily motivated by the child's right to preschool education, rather than the parents' right to childcare. When a new Education Act was decreed in 2010, the task for preschools was further re-oriented towards education, as preschool became a separate form of school, no longer primarily regulated by descriptions of care and play, but with the concepts of

education and teaching. This new governance, with concepts emanating from a school tradition, was conducted without any prior investigation of the consequences for preschool pedagogy.

In the introduction, the eight articles in this special issue are presented. They are all written by Swedish researchers with an interest in contributing to the discussion about how the concept of teaching can be interpreted and applied in early childhood education. The discussion about education and teaching in preschool is on-going in Sweden, but the special issue is also relevant for the ongoing discussions in other Nordic countries. A summary of the articles shows that early childhood education is about creating or capturing the children's interests, and to further support learning and development, in order to give each child the best conditions for life.

## Inledning

Barnomsorgen har genomgått en betydande förändring i de nordiska länderna, särskilt i Sverige som 1996 flyttade över ansvaret för förskolan från socialdepartementet till utbildningsdepartementet. Därmed motiverades barnets rätt till förskola i första hand som en rätt till utbildning, från att tidigare ha motiverats som en socialpolitisk angelägenhet. I vardagligt tal och i styrdokument användes emellertid inte begreppet utbildning för att beskriva och definiera förskolans uppdrag. I stället beskrevs verksamheten i förskolan som: pedagogiskt arbete, aktiviteter, sysselsättning, temaarbete, projekt, lek, skapande, omsorg och fostran. Inte heller i den första nationella läroplanen (Utbildningsdepartementet 1998), som togs väl emot av både pedagoger i förskola och forskare, användes begreppet utbildning, trots att införandet av en nationell läroplan innebar att lärande tydligare kom i fokus, delvis på bekostnad av arbetet med omsorg, lek och skapande (Eidevald och Engdahl 2018).

Förskolan är i Sverige sedan 2010 en självständig skolform och regleras i en ny skollag. Läroplanen har sedan den infördes 1998 reviderats fyra gånger, varav en omfattande revidering genomfördes 2010 (Utbildningsdepartementet 2010) med målet att stärka förskolans pedagogiska roll. Den

nya skollagen (SFS 2010:800) fick långtgående konsekvenser för styrningen av förskolan, bland annat genom att begreppet utbildning, och därmed också begreppet undervisning, nu för första gången används för att beskriva förskolans uppdrag och ansvar. Inför den nya skollagen förekom ingen utredning av vad införandet av begreppen utbildning och undervisning skulle kunna få för konsekvenser för förskolan. Bakgrunden i utredningar och proposition relaterar genomgående till grund- och gymnasieskolan. Regeringen gjorde dock 1998 ett rådgivande uttalande kring undervisning och förskola i propositionen som ledde till införandet av skolformen förskoleklass i Sverige:

... verksamheten i förskoleklassen skall betraktas som undervisning i samma formella mening som den verksamhet som bedrivs i övriga skolformer inom det offentliga skolväsendet. Förskolans bredare syn på vad som anses vara pedagogisk verksamhet, där bl.a. leken, skapandet och barnets eget utforskande är viktiga beståndsdelar, bör inrymmas i undervisningsbegreppet. (Proposition 1997/98:6)

Förskolan har i Sverige inte kunskapsmål som barnen ska uppnå. Samma begrepp (utbildning och undervisning) behöver alltså

ges olika betydelser i olika skolformer, eftersom uppdragen skiljer sig åt. I Sverige behövs dessutom distinktioner mellan vad som kan vara utbildning respektive undervisning, eftersom det ingår flera olika yrkesgrupper med delvis gemensamt ansvar men där det är legitimerade förskollärare och lärare som leder och bedriver undervisning. Det som nu händer i Sverige kan förstås i ljuset av hur samhället har utvecklats, med ett ökat fokus på formaliserat lärande, där mycket tyder på att övriga nordiska länder går i samma riktning.

Utlösande faktorer till det ökade intresset kring dessa frågor i Sverige går dels att finna i diskussionen om sjunkande kunskapsresultat i Pisa-mätningarna bland svenska ungdomar, dels i Skolinspektionens treåriga granskning av förskolans kvalitet, ledning och styrning som gjordes med skollagen och begreppen utbildning och undervisning som utgångspunkt (Skolinspektionen 2018). Granskningen består av 15 delrapporter, och i en av dem framkom att begreppen utbildning och undervisning inte användes av förskolechefer och personal för att beskriva det som skedde i förskolan, vilket skapade ett glapp mellan styrdokument och hur arbetet beskrevs (Skolinspektionen 2016). Här blev det tydligt att förskolans medarbetare mer lutade sig mot förskolans traditionella användande av begrepp, och inte skollagens begrepp, och eftersom förarbetena till skollagen framför allt gällde grund- och gymnasieskolan, så saknades det underlag för vad begrepp som utbildning och undervisning kan betyda i förskolan.

I en delrapport påpekade Skolinspektionen (2016) att det genomgående, och på alla nivåer, fanns en otydlighet vad undervisning innebär, liksom hur den ska bedrivas i förskolan. Flera av de intervjuade förskollärarna uttryckte i granskningen att

de inte vill undervisa barnen i förskola. Förskollärare såg sig alltså inte, enligt Skolinspektionens granskning, som undervisande lärare. Skolinspektionen konstaterade att begreppet undervisning inte hade landat bland förskolans personal – men att man överlag inte heller var bra på att beskriva vad man gjorde med andra begrepp, vilket skapade otydlighet. I rapporten beskrevs att förskolechefer, förskollärare och arbetslaget såg undervisning och lärande som liktydiga begrepp.

Skolinspektionen drog slutsatsen (2016: 6) att barnen i förskolan riskerar att gå miste om en rad tillfällen då de genom undervisning kan få möjlighet att utvecklas och lära optimalt, i riktning mot de strävansmål förskolan har (Skolverket 2017). Det behövs därför, enligt Skolinspektionen, insatser för att befästa att undervisning som målstyrd process är en del av det pedagogiska arbetet med barn i förskolan.

### **Mötesplats förskoleforskare**

Under hösten 2016 samlades förskoleforskare i Sverige med intresse kring utbildning och undervisning i förskolan för att diskutera de utmaningar som framkommit i Skolinspektionens granskningar – men också för att dela och diskutera den forskning som då pågick kring undervisning i förskola. Det nystartade nätverket *Mötesplats förskoleforskare* har därefter under två år fungerat som ett pågående seminarium och som referensgrupp till den senaste revidering av förskolans läroplan, där ett av regeringens uppdrag var att skriva in begreppen utbildning och undervisning i förskolans uppdrag. De flesta bidragen till detta temanummer av *Barn* är skrivna av forskare som deltagit i *Mötesplats förskoleforskare*.

## Kunskapsöversikt om utbildning i förskolan

Den svenska myndigheten Skolverket tog våren 2017 initiativ till en kunskapsöversikt över utbildning och undervisning i förskolan. Arbetet var tänkt att stödja reviderings- och implementeringsdiskussionerna kring den senaste revideringen av läroplanen. Fem olika kapitel är skrivna av flera av forskarna som ingår i *Mötesplats förskoleforskare*. Kunskapsöversiktens redaktörer, Sheridan och Williams (2018), konstaterar att det råder en samsyn bland forskarna som skrivit de olika kapitlen i vad som är viktigt att tänka på när undervisning börjar tillämpas inom utbildningen i förskolan. Exempelvis att barn ses som delaktiga aktörer i undervisningen, med fokus på deras intressen, uttrycksformer och perspektiv. Förskollärares undervisning beskrevs som medvetna strategier för att stötta lärande och utveckling, där mål, innehåll och aktiviteter är relaterade till varandra – vilket både förutsätter gedigna ämneskunskaper och didaktiska kompetenser. Undervisning i förskola beskrevs på så sätt som relationell, interaktiv och kommunikativ och ett arbete som med fördel är ämnesövergripande i ett tema- eller projektinriktat arbetssätt. Detta temanummer är en del i att ytterligare utveckla det i kunskapsöversiktens konstaterade behov av mer kunskap inom dessa områden.

Vi som är gästredaktörer för detta temanummer bidrog, tillsammans med kollegor vid Stockholms universitet, med att utveckla vår breda förståelse av begreppen utbildning och undervisning (Eidevald, Engdahl, Frankenberg, Lenz Taguchi och Palmer 2018), vilket också är förankrat i FN:s konvention om barnets rättigheter (FN 1989) med särskild koppling till skollagens betoning av barnkonventionens artikel 3: "I all utbildning och annan verksamhet enligt

denna lag som rör barn ska barnets bästa vara utgångspunkt" (1 kap. 10 §). Vi utvecklade detta genom fyra grundläggande och nödvändiga komponenter: omsorg, lek, demokratifostran och skapande. Vi beskriver där undervisning som en dimension inom utbildningen och ger exempel på fyra övergripande former av samaktivt stöttande (Mascolo och Fischer 2015).

Detta temanummer av *Barn*, liksom Skolverkets kunskapsöversikt, ger flera och kompletterande beskrivningar av hur forskare beskriver hur begreppen utbildning och undervisning kan förstås när de ska tillämpas i förskolan, i relation till dess tradition och styrdokument. Kopplingar görs i flera fall till internationell forskning, liksom till andra skolformer, och det finns en samstämmighet i att förskolans särart motiverar en för förskolan specifikt tillämpad användning av begreppen. Vi har funnit det meningsfullt att som utgångspunkt i dessa tillämpande diskussioner försöka definiera hur förskolans särart kan beskrivas. Ett tidigare försök är gjort av forskare i Argentina genom *nio bärande principer* (Violante och Soto 2011), som vi lyft fram som stöd för diskussionerna (Eidevald och Engdahl 2018: 22):

1. *Integrerad utbildning*: personlig och social utveckling samt kulturell kompetens.
2. *Helhetsprincipen*: innehållet presenteras ämnesövergripande genom att lägga samman bidrag från olika kunskapsområden utifrån vad som framstår som viktigt och intressant för barnen.
3. *Lekens centrala betydelse*: sammanhållande och återkommande tid ges för barns egeninitierade lek.
4. *Multitasking*: undervisningen organiseras med flera olika erbjudanden och i arbete i små grupper.
5. *Anpassade miljöer kopplade till under-*

*visningen*: genomtänkta rum och material utifrån sådant som gynnar barns nyfikenhet, lärande och utveckling.

6. *Utforskande och konkreta erfarenheter*: barns skapande, utforskande och menings-skapande är utgångspunkt och uppmuntras i deras omgivande miljöer.

7. *Flexibilitet*: dagsprogrammet bygger på dialog mellan individers och grupper behov, liksom organisatoriska behov, exempelvis vad gäller verksamhet i grupp eller individuellt, valfritt eller obligatoriskt, dagligen eller mer sällan.

8. *Förskollärarens förhållningssätt*: omsorg ges genom att vara en känslomässigt närvarande följeslagare som stöttar, bland annat genom att vara en kulturförmedlare som lär ut att dela ömsesidiga uttryck av kärlek, erbjuder kroppskontakt och sätter ord på det som sker.

9. *Relationer till familjerna*: förtroendefulla relationer och respekt i mötena med barnen och familjerna.

## Reviderad läroplan

Den svenska regeringen gav i april 2017 myndigheten Skolverket i uppdrag att ta fram ett underlag för en reviderad läroplan för förskolan (Utbildningsdepartementet 2017). Som skäl angavs att Sverige har förändrats väsentligt i riktning mot ett i alla delar mångkulturellt samhälle sedan den första läroplanen antogs 1998. Ytterligare motiv hämtades från ny forskning om förskolans styrning, organisation och om barns utveckling och lärande liksom från Skolinspektionens då pågående treåriga kvalitetsgranskning av förskolan i Sverige, som är sammanfattad i en slutrapport 2018. Några områden pekades ut av regeringen som särskilt angelägna i översynsarbetet: förändringarna i samhället vad gäller mångfald och språk, hållbar utveckling,

hälsosam livsstil och internationalisering med mera skulle fångas upp. Lekens, gruppens och omsorgens betydelse skulle utvecklas. Dessutom skulle, som vi redan beskrivit, begreppen undervisning och utbildning i förskolan föras in och uttolkas i förskolans läroplan.

Artiklarna i detta temanummer är skrivna innan den nya förordningen (SKOLFS 2018:50) fastställdes. Artiklarna har inte för avsikt att analysera den svenska reviderade läroplanen (Skolverket 2018), men de ger en bild av några av de röster och argument som fördes bland forskare under den då pågående revideringen. Dessutom belyser dessa artiklar några av de frågor som vi behöver mer kunskap om. Den forskning som lyfts i artiklarna har dessutom i flera fall varit vägledande i arbetet med revideringen av läroplanen när det gäller begreppen utbildning och undervisning.

I den reviderade svenska läroplanen har utbildning genomgående ersatt det tidigare vanligt förekommande ordet verksamhet, utan närmare definition eller avgränsning, med undantag i avsnitt 2.6 om kvalitetsarbetet där både utbildning och verksamhet används. En uttolkning är därmed att utbildning pågår i förskolan under förskolans öppethållande. Här blir det meningsfullt att studera och utforska utbildning i relation till begreppet kvalitet, och då särskilt den nedre gränsen när en förskola inte når upp till grundläggande kvalitetskrav, det som Skolinspektionen (2018) beskriver som otillräcklig kvalitet. Enligt Skolinspektionen kan det gälla så många som en fjärdedel av de granskade förskolorna. Verksamheter i förskolor som inte tillgodoser grundläggande behov av omsorg och trygghet bedriver med detta resonemang inte utbildning, utan en verksamhet av otillräcklig kvalitet.

Regeringen anger att utbildningen ska utgå från läroplanens mål samt barnens

behov, intressen samt tidigare erfarenheter. På följande sätt utvecklas begreppet undervisning i den reviderade läroplanen (Skolverket 2018):

I utbildningen ingår undervisning. Undervisning innebär att stimulera och utmana barnen med läroplanens mål som utgångspunkt och riktning, och syftar till utveckling och lärande hos barnen. Undervisningen ska utgå från ett innehåll som är planerat eller uppstår spontant eftersom barns utveckling och lärande sker hela tiden. Förskollärare ska ansvara för det pedagogiska innehållet i undervisningen och för att det målinriktade arbetet främjar barns utveckling och lärande. Förskollärare har därmed ett särskilt ansvar i utbildningen som arbetslaget genomför gemensamt. I undervisningen medverkar även andra i arbetslaget, t.ex. barnskötare, till att främja barns utveckling och lärande. (s. 7)

Barngruppen och samspelet mellan barnen är en viktig och aktiv del i barnens utveckling och lärande i förskolan. Undervisningen ska baseras på såväl att barnen lär tillsammans och av varandra som samspelet mellan vuxna och barn. Alla som ingår i arbetslaget ska därför vara uppmärksamma på alla barns möjligheter till samspel mellan enskilda barn, i barngruppen och med de vuxna. (s. 10)

Rektorns ledning samt förskollärares ansvar för att undervisningen bedrivs i enlighet med målen i läroplanen och arbetslagets uppdrag att främja barns utveckling och lärande är förutsättningar för att utbildningen ska utvecklas och hålla hög kvalitet. (s. 10)

Riktlinjerna anger förskollärares ansvar för att undervisningen bedrivs i enlighet med målen i läroplanen. Riktlinjerna anger också uppdraget för var och en i arbetslaget, där förskollärare, barnskötare och annan personal kan ingå att erbjuda varje barn en trygg omsorg samt främja alla barns utveckling och lärande. (s. 11)

I ett nyskrivet avsnitt (2.7) utvecklas vad förskollärares särskilda ansvar innebär. Artiklarna i detta temanummer tar på olika sätt upp flera av de frågor som behöver redas ut i och med denna nya styrning:

Undervisningen i förskolan ska ske under ledning av förskollärare och syfta till barns utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden. Förskollärare ska leda de målstyrda processerna och i undervisningen ansvara för att

- omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet,
- planering och genomförande utgår från läroplanen och från det kunnande och de erfarenheter som barnen tidigare har tillägnat sig,
- spontant uppkomna aktiviteter och intressen, vardagliga aktiviteter och rutiner i förskolan blir en del av undervisningen, och
- utveckla pedagogiskt innehåll och miljöer som inspirerar till utveckling och lärande och som utmanar och stimulerar barnens intresse och nyfikenhet samt håller kvar deras uppmärksamhet. (Skolverket 2018: 17)

## Förskolan i Norge, Danmark, Finland, Island och Sverige

I internationella sammanhang hänvisas

ofta till en nordisk eller skandinavisk förskolemodell (Einarsdottir och Wagner 2006; Moss m.fl. 2016; OECD 2006), som kännetecknas av en socialpedagogisk helhets-syn, EDUCARE, där lek, omsorg lärande och utveckling integreras i en helhetlig verksamhet. Men hur enhetlig är den nordiska modellen? Förskolans lagreglering och styrning skiljer sig delvis åt mellan länderna (EVA 2015).

I Norge, Danmark, Finland och Island regleras förskolan i en egen lagstiftning, medan förskolan i Sverige regleras i en skollag som är gemensam för hela skolsystemet (SFS 2010:800). I de finska, isländska och de svenska lagarna betonas att förskolan är en del av utbildningssystemet, och i olika stark grad poängteras det livslånga lärandet och vikten av en gemensam syn på utbildningsuppdraget genom hela skolsystemet. Norge, Danmark, Finland och Sverige har nyligen fått reviderade styrdokument.

I Norge regleras barnehagerna genom Lov om barnehager (Kunnskapsdepartementet 2005) och Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (Kunnskapsdepartementet 2017). Utdanningsdirektoratet (2017) utfärdar i enlighet med lagen ett nationellt styrdokument Rammeplanen for barnehage, den senaste antogs 2017. Rammeplanen är 64 sidor lång och ger föreskrifter för planering, genomförande och utvärdering av aktiviteter i barnehager. Varje barnehage ska utarbeta en egen årsplan, som redovisar hur man tänker arbeta med omsorg, uppfostran, lek och lärande. I rammeplanen lyfts omsorg, lek, danning, lärande, social kompetens samt kommunikation och språk. Det finns sju ämnesområden i rammeplanen och för varje område finns lärandemål. Begreppet danning utvecklas, utbildning och undervisning används inte.

I Danmark ändrades Dagtilbudsloven 2018, i syfte att höja kvaliteten och ett förstärkt styrdokument. Den styrkede pædagogiske læreplanen utarbetades (Børne- og socialministeriet 2018). Dokumentet är 60 sidor långt och föreskriver förskolans rammar, innehåll och ledarens ansvar. Varje förskola i Danmark ansvarar för sin verksamhet och ska utarbeta en egen skriftlig pedagogisk läroplan som utgör ramen för barnen i den aktuella förskolans arbete med barns lärande. Børne- og socialministeriet (2018: 32ff) föreskriver sex obligatoriska målområden och det ska framgå av den pedagogiska läroplanen hur "børns brede læring" (s. 10) ska stödjas inom dessa sex temaområden. Den styrkede pædagogiske læreplanen utvecklar pedagogiska grundprinciper, som exempelvis barnsyn, danning, barnperspektiv, lek, lärande, barngruppen, pedagogisk lärmiljö, föräldrasamarbete och barn i utsatta positioner. Begreppen utbildning och undervisning används inte.

I Finland används begreppet småbarnspedagogik för flera olika verksamheter; bland annat daghem för barn 1–5 år och förskola används endast för verksamhet som vänder sig till sexåringar (Lag om småbarnspedagogik 1973). Utbildningsstyrelsen utfärdade 2016 en nationell föreskrift som anger grunderna för småbarnspedagogiken och enligt den ska varje lokal huvudman, senast 2017, utforma en Lokal plan för småbarnspedagogik. Ett barn som deltar i småbarnspedagogisk verksamhet har enligt lagen om småbarnspedagogik rätt till systematisk och målinriktad fostran, undervisning och vård. För att uppfylla detta ska en plan för småbarnspedagogik utarbetas för varje barn på ett daghem eller i familjedagvård. Finlands styrdokument (Utbildningsstyrelsen 2016) är 63 sidor långt och beskriver leken som grund för utveckling, lärande och välbefinnande och



barnens mångsidiga kompetens, som utvecklas inom fem delområden. Föreskriften beskriver fem olika lärområden för småbarnspedagogiken. Med småbarnspedagogik avses en systematisk och målinriktad helhet som består av fostran, undervisning och vård. Undervisning förekommer ofta som begrepp och syftar på pedagogiskt arbete, verksamhet och utbildning, men definieras i övrigt inte närmare för arbetet i förskola.

I Island benämns förskola som lekskola. Leksolan regleras i en egen lag (Preschool Act No. 90 2008) som förskriver att det ska finnas en nationell läroplan, den senaste är från 2011 (Ministry of Education, Science and Culture 2011). Det finns en gemensam syn i alla nationella läroplaner för de olika skolformerna, som beskrivs i likadana inledande textavsnitt. Utbildningspolicyn vilar på sex pelare: literacy, hållbarhet, hälsa och välbefinnande, demokrati och mänskliga rättigheter, jämlikhet och kreativitet, som i sin tur inkluderar arbetssätt, innehåll och lärmiljön i varje lekskola och skola och bidrar till den viktiga kontinuiteten genom utbildningssystemet. För lekskolan preciseras att fostran, omsorg och utbildning är förenade. Varje förskola ska utarbeta en egen läroplan som beskriver hur man avser att realisera den nationella läroplanen samt vilket innehåll man särskilt ska prioritera. I den nationella planen används begreppen *activities* och *practices*, vilket uttolkar begreppet utbildning, men trots en hög grad av samordning med övriga skolsystemet förekommer inte begreppet undervisning i styrdokument för lekskolan.

Sverige har alltså, bland annat genom en skollag där förskolan ingår, en annan princip för styrning av förskola jämfört med övriga nordiska länder. En av konsekvenserna av att ha en gemensam skollag är, som vi redan inledningsvis beskrev, att be-

greppen utbildning och undervisning sedan 2011 används även för att beskriva förskolans uppdrag (SFS 2010:800). I och med införandet av dessa begrepp i förskolans läroplan (Skolverket 2018) så används begreppen konsekvent i styrdokumentet, men de är fortfarande inte självklart förankrade i förskolan. Läroplanen anger alltså inte specifikt vad undervisning i förskolan betyder i praktiken, utifrån dess uppdrag som delvis skiljer sig från andra skolformer. Det anges att legitimerade förskollärare har som uppdrag att i utbildning leda och bedriva undervisning, samtidigt som andra yrkesgrupper enligt skollagen får finnas i undervisningen, utan att detta utvecklas närmare. Den nationella läroplanen (Skolverket 2018) är endast 20 sidor lång och är formulerad utifrån en målstyrning. Hur uppdraget och målen ska realiseras avgörs i varje förskola, men det finns inget krav på att varje förskola ska skriva en egen plan. Målen är indelade i områdena Normer och värden, Omsorg, utveckling och lärande samt Barns delaktighet och inflytande. Leken beskrivs som grunden för utveckling, lärande och välbefinnande. Målen är formulerade som mål att sträva mot och kvaliteten bedöms i relation till hur väl förskolans utbildning, där undervisning ingår, lyckas erbjuda varje barn trygg omsorg, samt stöd för utveckling och lärande i riktning mot läroplanens mål.

## Undervisning kräver en teoretisk medvetenhet

Två av artiklarna i detta temanummer tar upp att undervisning kräver en teoretisk medvetenhet. I artikeln *Om nödvändigheten av undervisning i förskolan: Exemplet matematik* (Björklund, Pramling Samuelsson och Reis) beskrivs undervisning som en del i globala mål att utveckla ett hållbart samhälle. Artikeln är ett inlägg i den pågående dis-



kussionen om förskolan ska vara skolförberedande *eller* om barnen ska utvecklas som person, där författarna framför att denna diskussion är irrelevant. Förskollärare i förskolan behöver både initiera innehåll för barn *och* följa barns erfarenhetsvärld. Genom exempel visar författarna hur förskollärare kan styra undervisningen genom att göra det osynliga synligt – genom att skapa gynnsamma förutsättningar för barn att urskilja specifika innebörder. Undervisning handlar med deras syn om att skapa målstyrda situationer där barn bygger vidare på tidigare erfarenheter. Där varje barns erfarenhet av ett innehåll och kunnande är utgångspunkt, men inte slutpunkt. De skiljer på "mer av samma" och att iscensätta "mönster av variation", där samma lärandeobjekt behöver återkomma, men utifrån nya aspekter av det redan kända för att nå djupare förståelse. Förskollärarens roll i undervisning blir att skilja ut vad barnen ska få möjlighet att erfa. För att arbeta på detta sätt, där barn görs delaktiga, krävs didaktisk kompetens.

I artikeln *Språkundervisning i förskolan: Teoretiska principer och empiriska exempel* (Björk-Willén, Pramling och Simonsson) är utgångspunkten forskningstraditioner inom evolutionsteori/zoologi, utvecklingspsykologi, språk/litteraturvetenskap samt pedagogik, och författarna gör en teoretisk genomgång av hur undervisning i språk kan gestalta sig i förskoleaktiviteter. Undervisning utmärker sig inte, med författarnas perspektiv, av en lärare som förmedlar information utan av en pluralitet av röster och perspektiv – där undervisning i första hand ses som intersubjektiv och kommunikativ. Meningsskapande i undervisningen för barnen beskrivs handla om att introducera dem till en ny sorts kunskap, i författarnas exempel av språkundervisning genom begrepp, eller institutionella kategorier – där

barn genom att ta till sig nya intellektuella redskap kan tillägna sig nya sätt att tänka. Det handlar med denna syn inte om att barnen ska lära mer av vad de redan vet, utan om att utvecklas som psykologisk varelse. Genom att vara responsiv på barns lek och göra det abstrakta konkret, kan något nytt tillägnas.

## Undervisning och estetiska läroprocesser, exemplen musik

Två av artiklarna tar upp undervisning i relation till estetiska läroprocesser, båda utifrån exemplet musik. I artikeln *Förskollärares perspektiv på musikundervisningens utmaningar för de yngsta barnen i förskolan* (Lagerlöf och Wallerstedt) beskrivs att den svenska läroplanen för förskolan allt mer kommit att betona innehåll, kända som skolämnen i grundskolan (t.ex. naturkunskap, matematik och språk), där det i de olika ämnena finns tydliggöranden kring vad kunskapandet kan handla om. Exempelvis genom begrepp som ska läras – som mängd, tid och riktning. Författarna betonar att musik inte fått samma framskjutna roll och att musik inte nämns alls i relation till begrepp eller kunskapande. De frågar vilka begrepp, om några, som förmågan att uttrycka sig estetiskt kräver? De hänvisar till forskning som säger att "musikaktiviteter varierar i utförande mellan olika förskolor och att verksamheten i hög grad är beroende av förskollärarnas kunskaper om, och erfarenheter av, att kunna och våga arbeta på ett reflekterande och målinriktat sätt". I analysen identifierar de två tolkningsrepertoarer: *musik som känsla* och *musik som ämnesinnehåll*. Att vara lyhörd är ett centralt tema.

I artikeln *Flerstämmig musikundervisning i förskola* (Holmberg och Vallberg Roth) lyfts avsaknaden av forskning kring under-

visning, även i detta fall utifrån musikundervisning, där fokus i tidigare studier varit på lärande och inte på undervisning, det vill säga processen att undervisa. Det här menar författarna har gett ett gap mellan forskare och praktiker genom att musik i förskola, inom tidigare forskning, framför allt fokuserats utifrån form, och inte innehåll. Artikeln innehåller en delrapport ur Ifous-projektet *Undervisning i förskola* där förskollärare från 121 förskolor i tio kommuner deltagit i en praxiografisk forskningsprocess, som analyserar planeringar, filmat genomförande och uppföljning av undervisning i relation till musik. I artikeln lyfts exempel som cirklar kring begreppen tempo och klangfärg och förskollärarna i exemplen problematiserar ytterligheterna av vad som kan uppstå om vi i undervisningsstunderna fokuserar mer eller mindre på vetenskaplig eller konstnärlig aspekt. Den flerstämmiga musikundervisningen i förskolan handlar med denna syn om att gå från "görandet" (formen), till "Musikens vad" (klargöra vad musik kan vara). Författarna tydliggör att musikundervisningens mening kan variera utifrån vilken dimension som fokuseras och resonerar även om att se musik som ämne, vilket det är i skolan, respektive musik som ämnesinnehåll.

## Vad menas med undervisning i förskolan?

Två av artiklarna ställer frågan vad som menas med undervisning i förskolan? I artikeln *Undervisning i förskolan: Om möjligheter att integrera förskolans bildningsideal med nya uppdrag* (Thulin och Jonsson) handlar forskningsfrågan om hur undervisning i förskolan kan förstås i såväl spontant uppkomna som planerade undervisningssituationer. Barns perspektiv beaktas i relation till lärandets innehåll och författarna be-

lyser beaktande av barns perspektiv som utgångspunkt för undervisningsbegreppets definition. De väcker frågor kring utveckling och förändring av såväl förskollärares kompetens som förskolans verksamhet. Artikeln relaterar till förskolans tradition och särart och visar exempel på hur förskollärare agerar – undervisar – exempelvis genom att fokusera på förskollärarens lyhördhet i kommunikationen och förmåga att ta tillvara det som sker i stunden för att utmana barnen. Undervisning handlar enligt författarna om att som lärare i förskolans olika situationer dels uppmärksamma barns perspektiv, dels skapa kopplingar till en vidare utveckling av ett visst innehåll. Barns perspektiv kan därmed inte betraktas som enskild faktor för definitionen av begreppet undervisning utan undervisning förutsätter en lärare som har förmågan att i ömsesidig kommunikation med barnet/barnen skapa kopplingar mellan barns perspektiv och ny kunskap, i riktning mot ett mål.

I artikeln *Iscensättning av undervisning: Målrelationellt lärande i förskolan* (Nilsson, Lecusay, Alnervik och Ferholt) är fokus att förskollärare i undervisningen ska leda med lyhördhet utifrån vad som kan bli meningsfullt för barnen. Artikeln bidrar till kunskapandet om hur undervisning i förskolan kan förstås. Med begreppen iscensättning och målrelationella- kontra målrationella lärandeprocesser analyseras delar av ett årslångt utforskande- och lekprojekt i en förskola. Författarna beskriver och ifrågasätter en utvecklingspedagogisk, linjär och skolförberedande syn på undervisningens roll, till förmån för en utgångspunkt som enligt författarna förutsätter ett mod i att bejaka det oförutsägbara och okontrollerbara. Det vill säga, ett mod i att bejaka och sätta tillit till processerna. Ett målrelationellt förhållningssätt förordas, som

beskrivs som ett flexibelt och dynamiskt kunskapsskapande som uppstår i mötet mellan olika material, ord, texter och människor i lärprocesser. Med detta sätt att definiera undervisning blir det barns frågor som driver arbetet, inte vuxnas svar, vilket enligt forskarna innebär att barns frågor, lust, intresse, nyfikenhet och kreativitet tas som utgångspunkt i lärprocesserna.

## Undervisningens bidrag till förskolans kvalitet

Två av artiklarna fokuserar hur undervisning bidrar till förskolans kvalitet. I artikeln *Förskollärarkompetens: Skärningspunkt i undervisningens kvalitet* (Williams och Sheridan) belyser författarna värdet av att i undervisningen möta och utmana barnen i deras lärande, inte enbart vänta in dem. Uppdraget handlar enligt författarna om att barn ska få varierande erfarenheter i förskolan. I utbildning och undervisning beskrivs förskollärarna som att de konsekvent ska inta ett barnperspektiv, som ser till barns bästa och som är meningsfull, relevant och bidrar till deras lärande och utveckling i ett livslångt perspektiv. Författarna definierar undervisning som en relationell, interaktiv och kommunikativ process, som bygger på kompetens att kunna bestämma sig för hur man arbetar med ett valt innehåll, liksom på vilka olika sätt man planerar att ge barn möjligheter att utveckla sin förståelse. Artikeln lyfter fram hur undervisningen i utbildningen relaterar till förskolans kvalitet och de alltför stora variationer i kvalitet som forskningen redovisar. En variation som bidrar till ojämlika villkor för barns välmående, lärande och utveckling i förskolan. En av de viktigaste kvalitetsaspekterna i förskolans verksamhet beskrivs som förskollärares utbildning och kompetens, vilket uttolkas som kunskap i handling. I artikeln lyfter de förslag på hur

kvaliteten i undervisningen kan utvecklas, genom att organiseringen av undervisningen utgår från variationer i barngruppen, där de avslutningsvis beskriver att undervisning av hög kvalitet kännetecknas av att förskollärarna medvetet organiserar för lärande, undervisar och följer varje barn i gruppen i deras lärandeprocesser. I undervisningen är genomtänkt miljö, material och utvecklande, hållbara samtal, med innebörden att förskolläraren och barnen kommunicerar om samma innehåll, viktiga verktyg.

I artikeln *Undervisning från svenska förskolecheferns perspektiv: Spänningar mellan förväntningar och erfarenheter* (Hildén, Löfdahl Hultman och Bergh) är det förskolechefen, benämnd rektor från 1 juli 2019, och undervisningen i förskola som är i fokus. I artikeln beskrivs en begreppshistorisk analys av relationen mellan den förväntanshorisont och de erfarenhetsrum som kan urskiljas i förskolechefernas uttryck. Undersökningsgruppen är förskolechefer i kommunal och fristående förskola, och flera av dem arbetar samtidigt som förskollärare i olika hög utsträckning. Författarna lyfter fram utmaningen med den tradition som finns i svensk förskola, där arbetslaget förväntas göra allt tillsammans, där lagstiftningen och styrdokumentet nu i stället lyfter fram att förskollärare har ett specifikt ansvar. Författarna beskriver att begreppet undervisning rymmer en rad spänningsförhållanden. Allra tydligast handlar det om hur det tidigare kollegiala ansvarstagandet nu utmanas av ett mer uppdelat ansvar. Artikeln belyser balansen mellan i förväg planerade aktiviteter respektive efterhandskopplingar till mål i läroplanen, i relation till begreppet undervisning. Studiens resultat öppnar enligt författarna upp för framtida betydelseförskjutningar i undervisningsbegreppet såväl som möjliga förändringar i förskolans praktik. Försko-

lechefens uppdrag blir enligt författarna att skapa fortsättningar för förskollärare att kunna ta sitt särskilda ansvar. I och med ett motstånd från medarbetare i förskolan mot begreppet undervisning lyfter de behovet av mer kunskap om förskolechefens ansvar och förutsättningar.

## Målstyrd och responsiv process

Fram till Skolinspektionens rapport (2016), har frågan om hur man ska förstå begreppet undervisning i förskolan inte fått speciellt stort utrymme i Sverige, även om Dörmö, Pramling och Pramling Samuelssons (2013) *Att undervisa i förskola*, liksom FoU-projekten *Små barns lärande* (Hamilton och Hermansson 2017) och *Undervisning i förskolan* (Vallberg Roth och Tallberg Broman 2018), lyft både begreppet och exempel på hur det kan omsättas i förskolan. I övrigt har diskussionen fokuserat på om det är möjligt och önskvärt att rikta in arbetet mot mål eller om arbetet ska vara en öppen process utan i förväg formulerade mål.

Om kunskap ses som situationsbunden, ses ofta den vuxna som medupptäckare (medforskare) av världen och kunskap. Undervisning handlar med detta synsätt *inte* i första hand om att ge färdiga svar på frågor, utan om att lyssna på barnen och att, i vissa situationer, undvika att berätta för barnen om sådant som vuxna kanske redan har en förståelse för (se exempelvis Dahlberg, Moss och Pence 2014), till förmån för att barnen ska ges möjlighet att vara med och konstruera kunskapen i den specifika situationen och i relation till miljön. Det blir då sällan aktuellt att arrangera undervisning med ett förbestämt kunskapsinnehåll. Om kunskap i stället ses som något som till viss del redan finns ackumulerat, det vill säga att vi människor utgår från redan befintlig kunskap som vi tillsammans bygger vidare

på, handlar undervisning om att rikta barns uppmärksamhet mot i förväg definierade lärandeområden (Pramling Samuelsson och Sheridan 2016).

Vi menar att en fortsatt diskussion om undervisning utifrån denna uppdelning kan leda till lösningar, om inte i forskning så i alla fall i förskolans praktik (Eidevald och Engdahl 2018). Genom formuleringarna i den svenska skollagen (SFS 2010:800, 1 kap.) är uppdraget tydliggjort: förskollärare ska bedriva undervisning. I den reviderade läroplanen utvecklas målstyrningen och förskollärarens ansvar ytterligare:

Förskollärare ska leda de målstyrda processerna och i undervisningen ansvara för att ... – planering och genomförande utgår från läroplanen och från det kunnande och de erfarenheter som barnen tidigare har tillägnat sig. (Skolverket 2018: 17)

I dag hävdar flera forskare (se ex. Brooker, Blaise och Edwards 2014), från olika discipliner, en syn på barn som självständiga individer, med egen drivkraft och vilja, som undervisningen behöver utgå från och samtidigt ska den vara responsiv på det varje barn uttrycker. Att planera undervisning, rikta lärandet i förskola, måste därmed alltid utgå från barns erfarenheter och intressen.

Artiklarna i detta temanummer är ett viktigt och välkommet bidrag till en fortsatt diskussion om vad som kännetecknar undervisning i förskolan. De olika bidragen landar i att undervisning i förskola handlar om att åstadkomma en förändring och att det är en pågående process. Något som förskollärare bedriver och leder, men som också görs tillsammans med barn och övriga medarbetare, i en medvetet vald eller iordningsställd miljö. Som vi skrev in-

ledningsvis tog debatten i Sverige kring begrepp som utbildning och undervisning fart bland annat på grund av att en statlig myndighet – Skolinspektionen – granskade förskolan i Sverige utifrån hur den regleras i skollag och läroplan. Då det saknas gemensamma underlag för hur dessa begrepp ska tolkas och vad de betyder för genomförande är det viktigt att forskningen bidrar till att jämföra och utveckla förskolan, och lämna sina bidrag till vad som utmärker den nordiska modellen. Förekommer det undervisning, oberoende av om begreppet används eller inte? Vad utmärker enligt forskarna undervisning i förskolor i Norden?

Vi vill i denna diskussion passa på att lyfta ett varningens finger för den allt större uppmärksamhet som nu ägnas olika former av kunskapsmätningar inom utbildning och som även håller på att erövra förskolan. Baby-PISA är arbetsnamnet på ett treårigt projekt inom OECD, *International Early Learning and Child Well-being Study* (OECD 2018), som syftar till att ta fram ett verktyg för att medlemsländerna ska kunna mäta och jämföra förskolebarns kunskaper i femårsåldern. Detta har mött starka protester bland förskoleforskare (de Vocht, Mackey och Hill 2017) som menar att förskoleutbildning måste vara förankrad i det lokala samhället och därtill hörande kulturer och att det inte är önskvärt att göra standardiserade universella mätningar. Det finns även en tydlig risk för att mål kring att stötta barns lärande i riktning mot lärområden därmed ska tolkas som uppnåendemål för kunskaper, vilket inte är aktuellt i Sverige (Skolverket 2017). Den reviderade läroplanen slår, fortsatt, fast att förskolan har

strävansmål och att kvaliteten ska relateras till hur väl utbildningen på ett omsorgsfullt sätt tillgodoser och stöder varje barns möjlighet att leka, lära och utvecklas.

Moss med flera (2016) lyfter fram riskerna med att skapa tekniska mätmetoder som inte tar hänsyn till ojämlikhet och växande mångkulturalitet. OECD:s projekt tydliggör utvecklingen mot en kunskapsinriktad förskola med krav på mer formaliserad utbildning i relation till på förhand uppsatta kunskapsmål i olika skolämnen. Riskerna med Baby-PISA, som vi ser det, är att förskolans särart försvagas genom att arbetssätt som både forskning och lång beprövad erfarenhet visat vara viktiga för barns välmående, meningsskapande, utveckling och lärande trängs undan av arbetsätt som tidigare har relaterats till skolans uppdrag och traditioner.

Vi vill som avslutning lyfta fram att undervisning handlar om att skapa eller fånga ett intresse hos barn och att därifrån stötta ett lärande och en utveckling i riktning mot mål. I detta arbete finns flera risker, men också möjligheter. Detta är ett arbete som kräver kunskap om de lagar och övriga fordringar som reglerar förskolan, liksom kunskaper om forskning i didaktik och inom olika ämnesområden – men framför allt krävs en känslighet för att tolka barns signaler, extra mycket för de barn som ännu inte utvecklat ett verbalt språk. Artiklarna i detta temanummer är ett viktigt bidrag till arbetet mot målet om en förskola som erbjuder undervisning av hög kvalitet, för att ge varje barn de bästa förutsättningarna för resten av livet.

## Referenser

Brooker, L., Blaise, M. och Edwards, S., red. 2014. *The SAGE Handbook of Play and Learning in Early Childhood*. London: Sage.

- Børne- og socialministeriet. 2018. *Den styrkede pædagogiske læreplan: Rammer og indhold*. København: Børne- og socialministeriet.
- Dahlberg, G., Moss, P. och Pence, A. 2014. *Från kvalitet till meningsskapande: Postmoderna perspektiv – exemplet förskolan* (G. B. Arfwedson och G. Arfwedson, övers., 3. uppl.). Stockholm: Liber.
- de Vocht, L., Mackey, G. och Hill, D. 2017. "PISA" for five year olds?: A position paper on OECD plans for a global testing tool. *Early Education* 61: 27–28.
- Doverborg, E., Pramling, N. och Pramling Samuelsson, I. 2013. *Att undervisa barn i förskolan*. Stockholm: Liber.
- Eidevald, C., Engdahl, I., Frankenberg, S., Lenz Taguchi, H. och Palmer, A. 2018. Omsorgsfull och lekfull utbildning och undervisning i förskolan. I: S. Sheridan och P. Williams, red. *Undervisning i förskolan: En kunskapsöversikt*: 83–93. Stockholm: Skolverket.
- Eidevald, C. och Engdahl, I. 2018. *Utbildning och undervisning i förskolan: Omsorgsfullt och lekfullt stöd för lärande och utveckling*. Stockholm: Liber.
- Einarsdottir, J. och Wagner, J., red. 2006. *Nordic Childhoods and Early Education: Philosophy, Research, Policy and Practice in Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden*. Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing.
- EVA. 2015. *Internationale erfaringer med læreplaner på dagtilbudsområdet*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.
- FN. 1989. *Konventionen om barnets rättigheter*. New York: Förenta nationerna.
- Hamilton, H. och Hermansson, K. 2017. *Upptäck små barns lärande: Ett utvecklat kunnande i förskolan* (Slutrapport 2017:2). Stockholm: Ifous.
- Kunnskapsdepartementet. 2005. *Lov om barnehager*. Lovdata.
- Kunnskapsdepartementet. 2017. *Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Lovdata.
- Lag om småbarnspedagogik* (36/1973). Finland.
- Mascolo, M. F. och Fischer, K. 2015. Dynamic development of thinking, feeling and acting. I: R. M. Lerner, T. Leventahl och M. H. Bornstein, red. *Handbook of Child Psychology and Developmental Science, Theory and Method* (Kap. 4). Hoboken, NJ: Wiley.
- Ministry of Education, Science and Culture. 2011. *The Icelandic National Curriculum Guide for Preschools*. Iceland.
- Moss, P., Dahlberg, G., Grieshaber, S., Mantovani, S., May, H., Pence, A., Vandenbroeck, M. 2016. The organisation for economic co-operation and development's international early learning study: Opening for debate and contestation. *Contemporary Issues in Early Childhood* 17: 343–351.
- OECD. 2006. *Starting Strong II*. Paris: OECD.
- OECD. 2018. *International Early Learning and Child Well-being Study*. Hämtat 5 maj, 2018, från <http://www.oecd.org/education/school/international-early-learning-and-child-well-being-study.htm>
- Pramling Samuelsson, I. och Sheridan, S. 2016. *Lärandets grogrund: Perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan* (3. uppdaterade uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Preschool Act No. 90*. 2008. Island.
- Proposition 1997/98:6. *Förskoleklass och andra skollagsfrågor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2010:800. *Skollagen: Med lagen om införande av skollagen* (2010:8001). Stockholm: Norstedts Juridik.
- Sheridan, S. och P. Williams, red. 2018. *Undervisning i förskolan: En kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

- SKOLFS 2018:50. *Läroplan för förskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolinspektionen. 2016. *Förskolans pedagogiska uppdrag: Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen. 2018. *Slutrapport: Förskolans kvalitet och måloppfyllelse: Ett treårigt regeringsuppdrag att granska förskolan*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket. 2017. *Måloppfyllelse i förskolan: Skolverkets allmänna råd med kommentarer*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. 2018. *Läroplan för förskolan: Lpfö 18*. Stockholm: Skolverket.
- Vallberg Roth, A.-C. och Tallberg Broman, I. 2018. Undervisning i förskolan: Med koppling till ett samverkansprojekt. I: S. Sheridan och P. Williams, red. *Undervisning i förskolan: En kunskapsöversikt: 62–80*. Stockholm: Skolverket.
- Violante, R. och Soto, C. Alicia. 2011. *Didáctica de la educación inicial: Los pilares*. Paper presenterat vid konferensen Políticas de enseñanza y definiciones curriculares, Buenos Aires, Regional Sur, Argentina i mars 2011 (I. Engdahl, övers.).
- Utbildningsdepartementet. 1998. *Läroplan för förskolan: Lpfö 98*. Stockholm: Fritzes.
- Utbildningsdepartementet. 2010. *Förskola i utveckling: Bakgrund till ändringar i förskolans läroplan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Utbildningsdepartementet. 2017. *Uppdrag om en översyn av läroplanen för förskolan (U2016/05591/S; U2017/01929/S)*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Utbildningsstyrelsen. 2016. *Grunderna för planen för småbarnspedagogik* (Föreskrifter och anvisningar 2016:1). Finland.
- Utdanningsdirektoratet. 2017. *Rammeplan for barnehager*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

*Christian Eidevald* är legitimerad förskollärare, fil.dr. i pedagogik, docent i förskoledidaktik och programansvarig för förskollärarytbildningen vid Stockholms universitet. Christians forskning handlar om genusfrågor i bemötanden av flickor och pojkar, förebyggande arbete mot övergrepp, män i förskola, systematiskt kvalitetsarbete och dokumentation. Från 1 januari 2019 är Christian utvecklingschef för Göteborgs stads förskolor samt forskare vid Göteborgs universitet.

Christian Eidevald, Avdelningen för förskollärarytbildning och förskoleforskning, Stockholms universitet, SE-106 91 Stockholm, Sverige. E-mail: christian.eidevald@buv.su.se

*Ingrid Engdahl* är förskollärare, biträdande psykolog och docent i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet. Ingrids forskning handlar om lek och de yngsta barnen i förskolan, om barnperspektiv och barns rättigheter och om hållbar utveckling i förskolan. Ingrid har varit ordförande i Sveriges Förskollärares Riksförbund, i Svenska OMEP (en världsorganisation för barn 0–8 år) och är nyvald ordförande för OMEP i Europa.

Ingrid Engdahl, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, SE-106 91 Stockholm, Sverige. E-mail: ingridengdahl@gmail.com